

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING PEDAGOGIK FIKRLARIDAN FOYDALANGAN XOLDA OILADA BOLALARDA MASULIYATLILIKNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Eshqurbonova Zulfizar Ilhomjon qizi,

QarshiDU

Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada, Mahmudxo‘ja Behbudiylarning pedagogik fikrlari asosida oilada bolalarda mas’uliyatli hissini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada oila tarbiyasida farzandlarga mas’uliyatni o‘rgatishning samarali usullari va bu borada ota-onalarning roli ko‘rsatilgan. Shuningdek, Mahmudxo‘ja Behbudiylarning pedagogik qarashlari, oilaning tarbiyaviy ahamiyati, va jamiyatdagi o‘zgarishlarga mos ravishda bolalar tarbiyasini yaxshilashning zarurligi muhokama qilinadi. Maqola o‘zbek milliy tarbiyasida mas’uliyatli bolalar tarbiyasi masalasini yoritishda muhim ilmiy-nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: Mas’uliyat, oila, farzand, tarbiya, ta’lim, rivojlanish.

Mahmudxo‘ja Behbudiylarning pedagogik qarashlari, xususan, oilada kichik yoshdagi bolalar tarbiyasi masalasi, kichik yoshdan boshlab bolalarda mas’uliyat hissini shakllantirishga oid pedagogik fikrlari, o‘zbek xalqi tarbiyasining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Behbudiylarning pedagogik qarashlari nafaqat o‘z zamonasining, bugungi kun avlodlarning ham tarbiya va ta’limiga bo‘lgan pedagogik yondashuvda dolzarb ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi.

Mahmudxo‘ja Behbudiylarning tarbiya sohasidagi qarashlari ko‘p jihatdan ilmiy va insonparvar yondashuvga asoslangan. U o‘zining asarlarida oila va jamiyatning bolalar tarbiyasidagi rolini, ta’lim-tarbiya metodlarini muhim deb hisoblagan. Behbudiylarning eng katta yangiligi shundaki, u bolalarni faqat ma’lum bir ilmni o‘rgatish yoki tarbiyalashni emas, balki ularni ijtimoiy, axloqiy va insoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratgan. Chunonchi, Mahmudxo‘ja Behbudiylarning “Padarkush” dramasida yoshlarni biror-bir kasb-hunar va ilm o‘rgatishga da’vat etish

jamiyatdagi ziyolilarning burchi deb hisoblaydi. Shu boisdan mutafakkir ziyoli obrazi misolida ota-onalarga o'z farzandlari tarbiyasi va ta'lim olishiga befarq bo'lmaslik kerakligi uqtirib o'tadi: "Hozir yangi va boshqa bir zamondir. Bu zamonga ilm va hunarsiz xalqni boyligi, yeri va asbobi kundan-kun qo'ldan ketgandek, axloq va obro'yi ham qo'ldan chiqar, hatto dini ham zaif bo'lur"¹. Adib bu kabi asarlarida yoshlarni ilmi qilishda ko'proq muallimlar, ziyolilar, o'qituvchilarning jonkuyarligini ko'rsatib beradi.

Behbudiyning bolalar tarbiyasi haqidagi asosiy g'oyalari quyidagilardan iboratdir:

-oila va jamiyatning o'zaro bog'liqligi: Behbudiyning ta'kidlashicha, bolalar oila muhitida shakllanib, jamiyatda o'z o'rnini topadi. Oiladagi tarbiya bolaning shakllanishidagi asosiy omil bo'lib, jamiyatning axloqiy va madaniy asoslarini o'rgatish oiladan boshlanadi.

-erkin fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish: Behbudiyning bolalar tarbiyasiga oid qarashlarida erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, va o'zini o'zi anglashning ahamiyati katta. Bu, ayniqsa, bola psixologiyasini chuqur tushunish va unga mos ravishda tarbiya berishning zarurligini ta'kidlaydi.

-tabiatga va atrof-muhitga hurmat: Behbudiyning tarbiyaviy qarashlarida tabiat va atrof-muhitga hurmat, insoniyat va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikka katta ahamiyat berilgan. U bolalarni tabiatga bo'lgan mehr-muhabbat va ehtiyotkorlikka o'rgatishning zarurligini ko'rsatgan.

Oila – bolalar tarbiyasining boshlang'ich va eng asosiy bosqichi bo'lib, bu yerda bolaning psixologik, axloqiy va madaniy rivojlanishining poydevori qo'yiladi. Behbudiyning fikrlaridan kelib chiqib, oila boshqaruvining bolalar tarbiyasidagi o'rnini katta. Oila boshqaruvi muhitida Behbudiyning fikrlarini qanday qo'llash mumkinligi quyidagi jihatlarda ko'rsatiladi:

¹ Behbudi Mahmudxo'ja. Tanlangan asarlar. –T.: Ma'naviyat, 2006. -43 b.

1. **Bolaga mehr va e'tibor ko'rsatish:** Behbudiyning g'oyalari, bola psixologiyasini hisobga olgan holda, oilada bolaning hissiy holatini tushunish va unga mehribonlik bilan yondashishni talab qiladi. Oila muhitida bola o'zini erkin his qiladi va bu uning o'sishi va rivojlanishiga yordam beradi.

2. **Oiladagi kommunikatsiyaning o'rne:** Behbudiyning fikriga ko'ra, oiladagi kommunikatsiya bolaga ta'sir etishda muhim o'rin tutadi. Aytgancha, oila ichida bola va ota-onalar o'rtasidagi suhbatlar, muomala, o'zaro fikr almashish, bolaning dunyoqarashi va axloqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. **Ijtimoiy me'yorlar va axloqiy qadriyatlarni singdirish:** Behbudiyning g'oyalariga asoslanib, oila a'zolarining bola tarbiyasida qat'iy va adolatli bo'lishi zarur. Oiladagi har bir a'zo o'z mas'uliyatini his etishi, bolaning ijtimoiy qadriyatlarni to'g'ri o'zlashtirishiga ko'maklashishi lozim.

4. **Bolaga mas'uliyatni o'rgatish:** Behbudiyning fikriga ko'ra, bola o'z ishlariga mas'uliyat bilan yondashish, qat'iyatli va mustaqil bo'lishi kerak. Oila sharoitida bola o'z vazifalarini bajarish, vaqtini to'g'ri tashkil etish, o'z xatolaridan o'rganish kabi mas'uliyatlarni o'z zimmasiga olishga o'rgatish lozim.

Mahmudxo'ja Behbudiyning tarbiya sohasidagi fikrlari, xususan, kichik yoshdagi bolalarda mas'uliyat hissini tarbiyalashga oid qarashlari bugungi kunda oilaviy tarbiyada muhim ahamiyatga ega. Behbudiyning mas'uliyatni shakllantirishga oid fikrlari, bola psixologiyasini chuqur tushunib, uning axloqiy rivojlanishini shakllantirishda o'ziga xos yondashuvni taklif etadi. Behbudiyning bolalarda mas'uliyatlilikni shakllantirishga oid fikrlari uning tarbiyaviy qarashlarida muhim o'rin tutadi. U bolalar tarbiyasida mas'uliyatlilikni shakllantirishni nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan ham ahamiyatli deb hisoblaydi. Behbudiyning mas'uliyat hissishakllantirishga oid fikrlari quyidagicha:

1. **Bolaning o'z xatti-harakatlaridan javobgarligi:** Behbudiyning fikriga ko'ra, bola o'z harakatlari uchun mas'uliyatni his qilishi kerak. Bu unga hayotda to'g'ri va noto'g'ri narsalarni farqlashda yordam beradi. Ota-onalar bola xatti-harakatlarini baholab, unga mos javob berish orqali mas'uliyat hissini shakllantirishi lozim.

2. Bolaning o'z ishlariga mas'uliyatli yondashishi: Behbudiyning tarbiyaviy qarashlarida bola o'zini o'zi boshqarish, o'z vaqtini to'g'ri tashkil etish, va o'z xatolarini tahlil qilish orqali mas'uliyat hissini rivojlantirishi kerakligi ta'kidlanadi. Bu mas'uliyat hissi bola o'zini mustaqil shaxs sifatida anglashiga yordam beradi.

3. Oila va jamiyat oldidagi mas'uliyat: Behbudiyning fikricha, oila bolaga jamiyatda o'z o'rnini topishda mas'uliyatni o'rgatishda katta rol o'ynaydi. Bola oila muhitida o'z oilasining manfaatlarini tushunishi va ularga hurmat bilan yondashishni o'rganadi.

Oila – bolalar tarbiyasining eng muhim bosqichi bo'lib, bola shu yerda o'zining dastlabki mas'uliyat hissini shakllantiradi. Behbudiyning mas'uliyat haqidagi fikrlarini oila boshqaruvi jarayonida qanday qo'llash mumkinligi quyidagi jihatlarida ko'rsatiladi:

-Bola bilan o'zaro mas'uliyatli muloqot: Ota-onalar bola bilan mas'uliyatli muloqot o'rnatishi lozim. Behbudiyning fikricha, bola faqat ota-onalaridan mas'uliyatni o'rganib qolmay, balki o'z o'rnini oilada va jamiyatda qanday topishini tushunishi kerak. Ota-onalar bola bilan muloqotda uning xatti-harakatlarini baholash, unga mas'uliyatli qarorlar qabul qilishni o'rgatish lozim.

-Bola uchun kichik mas'uliyatlarni yuklash: Behbudiyning g'oyalariga asosan, oila muhitida bola uchun kichik mas'uliyatlarni belgilash kerak. Masalan, bola o'zining kiyimlarini yig'ish, o'z xonasini tozalash yoki oilaviy majlisda qatnashish kabi oddiy mas'uliyatlarni bajarish orqali bola mas'uliyat hissini o'rganadi.

-Xatolarga qarshi to'g'ri munosabat: Behbudiyning fikriga ko'ra, oila muhitida bola xatolarini tushunish va ularni tuzatish zaruriyatini o'rganishi kerak. Bola o'z xatolaridan o'rganish va ularga mas'uliyat bilan yondashish orqali o'zini mas'uliyatli shaxs sifatida rivojlantiradi.

-Ota-onalar tomonidan mas'uliyatli namuna bo'lish: Behbudiyning ta'kidlashicha, bola ota-onasining xatti-harakatlarini kuzatib, mas'uliyatni o'rganadi. Ota-onalar o'z faoliyatida mas'uliyatli bo'lishi, o'z ishlarini o'z vaqtida va to'g'ri

bajarishi lozim. Bu bola uchun yaxshi namuna bo'lib, uning mas'uliyat hissini shakllantiradi.

-Bolaga jamoaviy mas'uliyatni o'rgatish: Behbudiyning fikricha, bola oila va jamiyatda o'zining mas'uliyatini bilishi, o'z guruhida yoki jamiyatda qanday harakat qilishini tushunishi kerak. Oila muhitida bolaning ijtimoiy mas'uliyatlarini rivojlantirish, unga boshqa odamlarga nisbatan hurmat va mas'uliyatni o'rgatish orqali amalga oshiriladi.

Oilada axloqiy tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yilgandagina shaxsga xos quyidagi salbiy odatlar: odobsizlik, mamamlik, kibrlilik, ko'ngli qoralik, dangasalik, maxtanchoqlik, xasislik, sotqinlik, chaqimchilik, xasislik, vatanfurushlik, sabrsizlik, bilimsizlik, e'tiqodsizlik, adolatsizlik, yolg'onchilik, qahri qattiqlik, berahmlik, kattalarni hurmat qilmaslik, kichiklarga izzat ko'rsatmaslik, intizomsizlik kabi axloqiy sifatlarni shakllanishining oldi olinishiga erishiladi. Oila tarbiyasi bu yuqarida ta'kidlab o'tilganidek, ota onalar yoki shaxs kamoloti uchun mas'ul shaxslar tommonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarini har tomonlama yetuk, sog'lom, bilimli etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. Shu o'rinda aytish joizki, haqiqiy oila bu axloq, xushmuomalalik, mehnatsevarlik asosida qurilgan bo'lishi insonlar o'rtasidagi munosabat va muloqotlarda o'ta muhim va shaxsning fe'l-atvori, yurish-turishida alohida kasb etadi. Agar ona o'z farzandini Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalasa, bu his-tuyg'u unga butun hayoti davomida hamroh bo'ladi.

Ko'rinadiki, Behbudiylar asarlarida axloqiy va aqliy tarbiyaga katta ahamiyat beriladi. Aqliy tarbiyani - deydi, Behbudiylar bola maktabdan oladi, shu sababdan bolalarni maktabda o'qitish lozimdir. O'qitish jarayonida esa Behbudiylar quyidagi ta'lim tamoyillaridan samarali foydalanishni taklif etadi. Bular:

- ta'limda onglilik;
- ko'rgazmalilik;
- sistemalilik va izchillik;
- nazariyaning amaliyot bilan birligi.

Alloma asarlarida bolalarning xulq-atvorini shakllantirishga e'tiborni kuchaytirish va bu borada ota-onalarning mas'uliyatini oshirishni qayta-qayta aytib o'tadi. Uning fikricha, bolaning axloqi uning yoshligidan boshlab shakllanadi, bu ishni bajarishda dastlab ota-ona bolaga har tomonlama o'rnak bo'lishi va keyinchalik o'qituvchi ham bolalarning axloqiy tarbiyasi haqida qayg'urishi lozim.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, Mahmudxo'ja Behbudiyning kichik yoshlardagi bolalar mas'uliyat hissini tarbiyalashga oid fikrlari bugungi kunda oilaviy tarbiyaning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Behbudiyning mas'uliyatni shakllantirishga oid qarashlari, bola tarbiyasida nafaqat ilmiy, balki axloqiy va ijtimoiy jihatlariga ham katta ahamiyat berish zarurligini ko'rsatadi. Uning fikrlarini oila boshqaruvi jarayonida qo'llash, bola tarbiyasida mustahkam poydevor yaratadi. Bu orqali bola mas'uliyatni o'rganib, jamiyatga foydali shaxs sifatida rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurashidov Z. Mahmudxo'ja Behbudiyning asarlari.-T.:Yoshlar, 2022.-158 b.
2. Behbudiyning asarlari.-T.:Ma'naviyat, 2006.-43 b.
3. Musurmonova O. Oila ma'naviyati -milliy o'quv qo'll. -T.: "O'qituvchi", 1999.
4. Oripova N., Aliqulova M. Oila pedagogikasi.- Q.:Nasaf, 2022.-244 b.